

'You're out of touch!'

Een onderzoek naar de tegenstelling tussen de Nederlandse bevolking en politieke elite wat betreft hun steun voor Europese monetaire integratie tussen 1992 tot 2002.

Bron: Europese Commissie, De ondertekening van het Verdrag van Maastricht (1992).

BA Scriptie Maykel Darricarrere

Datum: 10-7-2020

Aantal woorden: 7986

Studentnummer: 6249213

Universiteit Utrecht – Bachelor Geschiedenis

Begeleiding door dr. Jonne Harmsma

Inhoudsopgave:

Titelblad	1
Inhoudsopgave.....	2
Samenvatting	3
Inleiding	4
1. Het Verdrag van Maastricht (1992-1993)	9
Een schijnbare meerderheid Nederlandse voorstanders	9
Van een permissive consensus naar een constraining dissensus	11
2. De aanloop naar de Euro (1994-1998)	15
Maastricht, het tegenbewijs van 'an ever closer union'?	16
Dalende publieke steun en stijgend wantrouwen	19
Tijd voor een referendum?	20
3. De euro giraal (1999-2001).....	25
Nog 365 dagen tot de euro!	27
4. De euro chartaal (2002)	30
5. Conclusie.....	32
Bibliografie:.....	34
Primaire bronnen	34
Secundaire bronnen	36

Samenvatting

De Nederlandse politieke elite had bij het Verdrag van Maastricht in 1992 als ambitie de Europese Economische Gemeenschap van een louter economisch samenwerkingsverband tot een ware unie te smeden. Verdere monetaire integratie in de vorm van een gezamenlijke muntunie zou de lidstaten dichter tot elkaar laten groeien waarna de positieve integratieprocessen de nationale bevolkingen steeds meer zichzelf zouden gaan identificeren als Europeaan. De bevolkingen groeiden echter niet verder samen en distantieerden zich steeds meer van het technocratische Brussel. Pogingen tot verdere monetaire integratie laten tussen 1992 en 2002 zien dat de totstandkoming van de euro een allerm minst democratisch gelegitimeerd proces is geweest hoewel historici beweren dat er in Nederland wel genoeg publieke steun was. Deze scriptie analyseert de verschillen tussen de Nederlandse politieke elite en de bevolking wat betreft steun voor monetaire integratie in een poging om bij te dragen aan het discours in hoeverre Maastricht en de daaropvolgende gezamenlijke munt democratisch gelegitimeerd waren. Door de resultaten van de *Eurobarometers* tussen 1992 en 2002 kritisch te analyseren als academische bron en deze tegenover andere opiniepeilingen in deze tijd te plaatsen, zoals van het Nederlands Instituut voor Publieke Opinie, concludeert dit onderzoek dat in de Eurobarometer de publieke steun in Nederland voor monetaire integratie in zekere mate rooskleuriger is afgebeeld door de Europese Commissie om een beeld te schetsen dat er genoeg steun was voor Europese integratie. De Eurobarometers tussen 1992 en 2002 suggereerden dat er genoeg politieke steun bij het Nederlandse publiek was voor monetaire integratie, maar uit een analyse van andere resultaten uit de Eurobarometer en in vergelijking met de NIPO-peilingen, bleek de Nederlandse bevolking ongeïnformeerd en in mindere mate voorstander van de euro te zijn dan de Eurobarometer concludeert. Bovendien was tussen 1992 en 2002 sprake van een politieke elite die vorderingen in de integratieprocessen graag gerealiseerd zag worden, maar uit dit onderzoek blijkt dat ook andere groepen buiten de politieke elite, zoals jongeren, gemiddeld groot voorstander waren van Europese integratie. Tot slot was de maatschappelijke vraag om een referendum over de invoering van de euro volgens de NIPO-onderzoeken groot, maar een minderheid binnen de Nederlandse politiek wilde een dergelijk referendum tot stand laten komen. In een referendum had het volgens het NIPO beide kanten op kunnen gaan. Dat een dergelijk referendum nooit georganiseerd werd ondanks de maatschappelijke druk getuigt van een politieke elite in Nederland die de burger op dit onderwerp niet volledig representeerde.

Inleiding

De economische activiteit in de eurozone is in maart 2020 door de coronacrisis historisch ongekend onderuitgegaan. ‘Alle records zijn gebroken’, schrijft het *Financieel Dagblad* op 3 maart 2020.¹ Naast de negatieve voorspellingen maken de EU-onderhandelingen over het gezamenlijk bestrijden van de financieel-economische problemen ook de breuken in de eurozone zichtbaar. Noord-Europa en Zuid-Europa lijken tot op het bot verdeeld over de wijze waarop de crisis moet worden aangepakt. Minister van Financiën Wopke Hoekstra (CDA) kreeg bijvoorbeeld zowel kritiek als lof in Nederland met zijn kritiek op de zogenaamde *eurobonds*, staatsobligaties met een gezamenlijke, Europese dekking.

In een speciale opiniepeiling in 2013 van de *Eurobarometer*, de instelling die namens de Europese Commissie publieke opinie sinds 1973 in de EU onderzoekt, steunde slechts 37 procent van de Nederlandse bevolking deze eurobonds.² Daarentegen tekenden 106 economen in *De Volkskrant* op 31 maart 2020 een open brief waarin zij hun steun voor verdere monetaire samenwerking betuigden.³ Uiteindelijk stemde de Tweede Kamer op 22 april 2020 toch met ruime meerderheid tegen de mogelijkheid van eurobonds in de EU.⁴ In de toekomst kunnen eurobonds mogelijk alsnog als uitbreiding van het monetair instrumentarium de eurozone verder pogen te convergeren om de structurele problemen van de euro op te lossen.

Aan de invoering van de euro ging een lange periode van diplomatieke onderhandelingen en politiek debat vooraf. Binnen het kader van de Europese Monetaire Unie zouden de lidstaten met ingang van het Verdrag van Maastricht in 1992 stap voor stap hun monetaire beleid op elkaar gaan afstemmen en soevereiniteit inleveren om de bandbreedte van de wisselkoersverhoudingen te verkleinen in opmaat naar de invoering van een gezamenlijke munt.⁵ Verdere integratieprocessen

---

¹ Onbekende auteur, ‘Economie eurozone ongekend achteruit’, *Financieel Dagblad*, 3 maart 2020.

² European Commission, ‘Standaard Eurobarometer 80’, (november 2013), 8.

³ Peter de Waard, ‘Prominente Nederlandse economen: Kabinet moet juist nu andere Europese landen helpen.’, *De Volkskrant*, 31 maart 2020.

⁴ Tweede Kamer, ‘Detail 2020D15690’, 22 april 2020.

⁵ Markus Brunneimeier, *The Euro and the Battle of Ideas* (Princeton: Princeton University Press, 2016), 185–187.

als monetaire samenwerking zouden volgens *neofunctionalisten* als Ernst Haas in de jaren '50 Europa dichter bij elkaar brengen dan ooit en de kans op oorlog verkleinen.⁶ Middels het *positive spillover effect* zou Europese integratie onomkeerbaar worden omdat lidstaten stapsgewijs soevereiniteit inleveren uit sterke gevoelens dat meer integratie zou leiden tot meer voordelen tot uiteindelijk een federatie van Europese staten bereikt zou worden.⁷ De politieke elite zou de eerste stappen in werking zetten waarna het volk steeds meer identificatie met het Europese project zou krijgen en zich gaan mengen in het debat om verdere integratie te helpen bevorderen, stellen neofunctionalisten als Haas.⁸

Echter biedt deze theorie geen toereikende verklaring waarom zoals eerder geschetst monetaire samenwerking de Europese lidstaten lijkt te divergeren in plaats van convergeren. Zelfs na twintig jaar is er nog veel kritiek op de eurozone en op monetaire samenwerking, rapporteert de meest recente Eurobarometer 91 uit 2019.⁹ De euro zou volgens eurocritici ondemocratisch tot stand zijn gekomen. Ook academici zoals de Spaanse socioloog Ignacio Sánchez-Cuenca, de Amerikaanse econoom Joseph Stiglitz, en politieke wetenschappers als Liesbet Hooghe en Gary Marks schetsen een beeld dat de monetaire integratie een proces is geweest dat met name tot stand is gekomen door een Europese politieke elite en er mede daarom een 'democratisch tekort' is.¹⁰ De Europese Commissie (Eurocommissie) echter, gesteund door Europese opiniepeilingen als de Eurobarometer, beweert dat het proces democratisch was vanwege de grote steun van de Europese burgers voor Europese integratie.

---

⁶ Het werk van Stiglitz was mij enkel toegankelijk via een EPUB-versie die online beschikbaar was. Hierdoor zullen de annotaties van Stiglitz worden aangegeven via (sub-)hoofdstukken. Zie: Joseph E. Stiglitz, *Preface*. Gevonden in: Joseph E. Stiglitz, *The Euro: How a Common Currency Threatens the Future of Europe: Preface* (New York: W.W. Norton & Company, 2016).

⁷ Wim van Meurs et al., *The Unfinished History of European Integration* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013), 44-48.

⁸ WRR, *Europa in Nederland* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007), 40.

⁹ European Commission, 'Standard Eurobarometer 91', (juni 2019), 6.

¹⁰ Ignacio Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order: The Postcrisis Debate on Europe', *Annual Review of Political Science* 20, nr. 1 (2017): 351-69; Joseph E. Stiglitz, *Preface*. Gevonden in: Joseph E. Stiglitz, *The Euro: How a Common Currency Threatens the Future of Europe*, (New York: W.W. Norton & Company, 2016), (z.p.), Liesbet Hooghe en Gary Marks, 'A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus', *British Journal of Political Science* 39, nr. 1 (2009): 1-23.

Dat doet de vraag rijzen of het beeld klopt dat er op de vooravond van de invoering van de euro genoeg publieke steun in Nederland was om de euro democratisch te legitimeren. Historici als Myriam van Dorp en Anjo Harryvan beweerden in een paper in 2012 voor de *Internationale Spectator* dat er gedurende 1992 tot 2002 genoeg publiek draagvlak was in Nederland voor Europese integratie, maar deze scriptie zal laten zien dat het beeld dat zij schetsen voorbijgaat aan de complexiteit van het discours over publieke opinie in Nederland.¹¹ Om deze kwestie te kunnen beantwoorden zal in dit onderzoek de publieke opinie en het daarmee verbonden politiek-maatschappelijke debat naar monetaire samenwerking in 1992 tot 2002 omtrent de euro analyseren. De hoofdvraag zal voor dit onderzoek de rode draad vormen: 'In hoeverre was er van het Verdrag van Maastricht in 1992 tot de daadwerkelijke invoering van de euro in 2002 sprake van een tegenstelling tussen de bevolking en politieke elite in Nederland wat betreft hun steun voor monetaire samenwerking tussen de EU-lidstaten?'

Dit is een relevante vraag om te stellen omdat de academische wereld tot op heden debatteert welke processen Europese integratie bevorderen en tegenspelen. Dit paper levert een academische bijdrage aan dit discours. Voor dit onderzoek wordt met name voortgebouwd op de kritiek van Stiglitz en Sánchez op het idee van een *ever closer union*. Zij beweren dat de Europese politieke elite 'out of touch' was met de rest van de maatschappij bij de totstandkoming van de eurozone. Er is sprake van een democratisch tekort binnen de EU en dat leidt tot een kloof tussen de technocratische Europese politiek en de burger, meent Sánchez. De euro zou volgens Stiglitz zelfs het democratische tekort en de kloof hebben vergroot.¹²

---

¹¹ Van Dorp van Harryvan trekken hun conclusie in dit paper uit de Eurobarometers tussen 1981 en 2010 en kijken daarin enkel naar de Nederlandse opinie jegens EU-lidmaatschap en niet naar andere belangrijke indicatoren zoals: de Nederlandse publieke steun van het Verdrag van Maastricht, de steun voor monetaire samenwerking in zijn algemeen en de steun voor een gezamenlijke munt. Tevens moet ook de mate waarin de Nederlandse bevolking 'geïnformeerd was' over de Europese plannen worden meegerekend vanwege dat publieke steun voor een project minder betekenisvol is wanneer de bevolking over de plannen in feite weinig geïnformeerd is. Zie voor de resultaten van dit het paper van Van Dorp en Harryvan: M. van Dorp en A. G. Harryvan, 'Publiek draagvlak voor Nederlands EU-lidmaatschap onverminderd groot: hardnekkig voortbestaan van permissieve consensus', *Internationale Spectator* 66, nr. 6-juni 2012 (2012): 317–20.

¹² Joseph E. Stiglitz, 'Chapter 2: The Euro: The Hope and The Reality'. Gevonden in: Joseph E. Stiglitz, *The Euro: How a Common Currency Threatens the Future of Europe*, (New York: W.W. Norton & Company, 2016), (z.p.).

Daarbij menen Sánchez en Stiglitz dat er geen Europese identiteit tot dusver is ontstaan behalve onder de elite.¹³ Dit onderzoek verstaat onder de elite de terminologie van Sánchez: 'businesspeople, professionals, academics, politicians, managers'.¹⁴ Kenmerken van de elite zouden volgens hem zijn dat zij zichzelf als Europeaan zien en alle vruchten van Europese integratie plukken. Deze kloof tussen de denkbeelden van de elite en de rest van de maatschappij zouden bovendien alsmaar groter worden volgens de Duitse econoom Brunnermeier en uiteindelijk cumuleren tot anti-EU sentiment als de Brexit.¹⁵

Anders dan wat Sánchez en Stiglitz beweren, schetst Eurobarometer 38 van december 1992 het beeld dat er genoeg draagvlak was bij de Nederlandse bevolking wat betreft monetaire integratie op Europees niveau.¹⁶ De hoop was dat de instelling van de Eurobarometer in 1973 de kloof tussen de Europese burger en politiek zou verkleinen, stelt de Nederlandse historicus Wim van Meurs.¹⁷ Mocht genoeg electorale steun voor het europroject toch het geval blijken ondanks wat Sánchez en Stiglitz beweren, dan moet de mate van onvrede in de maatschappij over monetaire integratie tussen 1992 en 2002 in andere oorsprongen ten grondslag liggen en daarom onderzocht worden.

Het onderzoek analyseert chronologisch de jaren 1992 tot 2002 om antwoord te geven op drie deelvragen: 'In hoeverre was er draagvlak bij de Nederlandse bevolking voor het Verdrag van Maastricht? In hoeverre was er een maatschappelijke vraag voor een referendum over de invoering van de euro? In hoeverre was er voor- of tegenstand over de invoering van de euro?'. Door de euro als casestudy te nemen, zal dit onderzoek zowel de theorieën van Sánchez, Stiglitz, Hooghe en Marks toetsen en bovendien de Eurobarometer als accurate academische bron voor historisch onderzoek analyseren.

Om dit onderzoek af te kaderen, zal het zich vooral richten op de jaren 1992 en 2002, aangezien in 1992 het Verdrag van Maastricht tot stand kwam en voor het eerst in de

---

¹³ Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order', 353-356.

¹⁴ Ibidem, 355.

¹⁵ Brunnermeier, *The Euro and the Battle of Ideas*, 382-83.

¹⁶ European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992), 29-31.

¹⁷ Wim van Meurs et al., *The Unfinished History of European Integration* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013), 157.

geschiedenis van de Europese integratie was dat de publieke opinie invloedrijk werd in de besluitvorming.¹⁸ In 2002 werd de euro niet alleen als giraal maar ook als chartaal betaalmiddel gerealiseerd in de eurozone. Het vormt daarom een gerechtvaardigd eindpunt van de aanloop naar de euro. Voor mijn onderzoek zal met name gebruik worden gemaakt van primair bronmateriaal in online vorm aangezien door de coronamaatregelen de archieven en bibliotheken tijdelijk gesloten waren.

Om de publieke opinie te onderzoeken, zal deze scriptie de Eurobarometers tussen 1992 en 2002 kritisch analyseren en deze vergelijken met andere opiniepeilingen zoals die van het Nederlands Instituut voor Publieke Opinie (NIPO) tussen 1992 en 2002 om de accuraatheid van de Eurobarometer over de mening van het Nederlandse volk jegens monetaire samenwerking te analyseren. Van Meurs argumenteert dat de resultaten van de Eurobarometer door de Eurocommissie soms werden vertekend om een gunstiger beeld te scheppen van hoe de Europese burger naar de EU keek.¹⁹ Toch moet ondanks deze kritiek er waarde in de Eurobarometer gezien worden als academische bron zoals Van Meurs beweert. Niet zozeer omdat de telefonische opiniepeiling altijd volledig accuraat was, maar omdat de Eurobarometer na 1974 de publieke opinie van de Europese bevolking van belang maakte in het proces van Europese besluitvorming en omdat het een relevante bron is die in het academische debat tot op heden weinig is benut.²⁰

---

¹⁸ Wim van Meurs et al., *The Unfinished History of European Integration* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013), 157.

¹⁹ *Ibidem*, 153–60.

²⁰ *Ibidem*, 155-160.

1. Het Verdrag van Maastricht (1992-1993)

Een schijnbare meerderheid Nederlandse voorstanders

Het Verdrag van Maastricht werd ondertekend op 7 februari 1992 door de toenmalige twaalf lidstaten van de Europese Gemeenschap (daarvoor Europese Economische Gemeenschap) en vormde het startschot van de processen waarmee de monetaire samenwerking in de tien daaropvolgende jaren tot stand zou komen.²¹ Het einde van de Koude Oorlog en de val van de Berlijnse Muur in 1989 luidden voor de Europese Economische Gemeenschap een nieuwe tijd in waarin Europa meer tot elkaar zou kunnen groeien.²² Gemiddeld was volgens Eurobarometer 38 een meerderheid van ongeveer 62 procent van alle ondervraagden in de lidstaten eind 1992 voorstander van 'Maastricht' en in Nederland ongeveer 78 procent.²³ Dezelfde soort eenzijdige cijfers gebruikten Van Dorp en Harryvan om aan te tonen dat er geen democratisch tekort was voor Europese integratie in Nederland, maar dit hoofdstuk zal aantonen dat er ook indicatoren zijn dat de gesuggereerde publieke steun minder was.²⁴

Hoewel historici van vandaag Maastricht als een van meest fundamentele gebeurtenissen zien waarin voor het eerst in de Europese geschiedenis de Europese mogelijkheden in eenzelfde muntunie zouden gaan toetreden, speelde de aanloop naar en ondertekening in Maastricht bij de algemene bevolking allerminst, stelt Sánchez.²⁵ Eurobarometer 38 wekt op het eerste oog het vermoeden dat dit beeld niet klopt: 85 procent van de Europese bevolking in 1993 zou 'hebben gehoord' over Maastricht. In Nederland had zelfs 94 procent van de bevolking op zijn minst gehoord van het Verdrag.²⁶ Echter bieden deze resultaten geen duidelijke kijk in wat de Europese en Nederlandse burger werkelijk wist van Maastricht.

---

²¹ Luuk van Middelaar, *The Passage to Europe* (Yale University Press, 2013), 192–194.

²² Joseph E. Stiglitz, *The Euro: How a Common Currency Threatens the Future of Europe: Preface*, 18.

²³ Historici verwijzen vaak simpelweg naar het Verdrag van Maastricht als 'het Verdrag' of als gewoonweg 'Maastricht'. Zie hiervoor bijvoorbeeld de werken van Van Meurs (2018), Van Middelaar (2013), en Hooghe en Marks (2007). Bron over de Eurobarometer 38: European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992), 29-31.

²⁴ Dorp en Harryvan, 'Publiek draagvlak voor Nederlands EU-lidmaatschap onverminderd groot', 318–20.

²⁵ Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order', 359-360.

²⁶ European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992), 28

Terwijl Eurobarometer 38 bepleit dat 85 procent van de Europese bevolking van het Verdrag had gehoord, wist gemiddeld 81 procent van dezelfde ondervraagden 'little to nothing' over de inhoud ervan.²⁷ Dertig procent van de Nederlanders gaf aan 'a great deal to fair amount' te weten over Maastricht.²⁸ Deze conclusie moet betwist worden.

Ten eerste geven de vier antwoorden op de vraag mogelijk met opzet een taalkundige vaagheid waardoor er geen duidelijk antwoord gegeven wordt in hoeverre in de lidstaten de burger kennis had vernomen van Maastricht. Ten tweede geeft het aanleiding tot de gedachte dat slechts een selecte groep in werkelijkheid concreet begreep wat er in Maastricht ondertekend werd aldaar binnen die dertig procent het verschil tussen 'a great deal' en 'a fair amount' substantieel is. Ten derde ontstaat door vier antwoorden tot twee samen te voegen een positiever beeld dan er werkelijk is. De cruciale vraag tot slot waarom de burger weinig interesse heeft voor Europese zaken, werd door Eurobarometer 38 niet onderzocht.

Dezelfde kritiek in de vorige alinea op Eurobarometer 38 levert ook Van Meurs. Over een Eurobarometer in 1975 schrijft hij: "(...) respondents were asked point-blank in 1975: "All things considered, are you in favour of the unification of Europe, against it, or indifferent?". (...) a great portion of public opinion was positively disposed. By adding the first two response levels together (very much and somewhat in favour), the report was able to determine that seven out of ten Europeans (69 percent) were proponents of European unification. (...) If vacillating respondents (somewhat in favour) had been added to the indifferent and negative reactions, a less favourable imagine would have emerged. Seen from this perspective, 58 percent of the respondents were not whole-hearted supports of the unification."²⁹ De bedenkelijke methode en manier van conclusies trekken van de Eurocommissie toont zich dus van een historisch karakter.

---

²⁷ European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992), 28.

²⁸ Ibidem, 28.

²⁹ Wim van Meurs, et al., *The Unfinished History of European Integration*, 158–60.

Van een permissive consensus naar een constraining dissensus

Het Europese debat omtrent Maastricht veranderde sterk toen in juni 1992 de Denen met een kleine meerderheid het Verdrag van Maastricht in een referendum tegenhield. Om die reden is het relevant voor dit onderzoek naar de Nederlandse publieke opinie om kort te vergelijken in hoeverre de Eurobarometer de publieke opinie in andere lidstaten vertegenwoordigde. Het Deense referendum leidde tot een grote mate van controverse over de werkelijke publieke steun voor het Verdrag binnen de Europese gemeenschap.³⁰ Ook Ierland, vrezend soevereiniteit te verliezen, bood aanvankelijk weerstand. De uitslagen van de referenda waren niet alleen een klap in het gezicht voor de Eurocommissie maar ook voor Europese integratie in het algemeen.³¹ Cijfers uit de Eurobarometer uit december 1992 laten mogelijk positievere cijfers van Deense steun voor Maastricht zien dan ze werkelijk waren, waardoor de verwachtingen van de Europese Commissie te hoog waren. Van de Deense bevolking zou volgens Eurobarometer 38 in de zomer van 2002 55 procent voorstander zijn en slechts 23 procent tegenstander van de plannen in het Verdrag. Begin juni echter stemde 50,7 procent van de Denen met een opkomst van 82,9 procent tegen het Verdrag wat als effect had dat de voorwaarden voor Denemarken moesten worden bijgesteld.

Ook in Frankrijk zou volgens twee nationale opiniepeilingen de bevolking tegen het Verdrag van Maastricht zijn, meldde het *NRC Handelsblad* op 20 september 1993, wat overeenkomt met de minderheid van Franse voorstanders in Eurobarometer 39 in de lente van 1993.³² Zowel het Franse weekblad *Paris Match* als het blad *Liberation* verwachtten dat 56 procent of meer van de Franse bevolking voorstander zou zijn van het Verdrag, schrijft het *NRC Handelsblad* op in augustus 1992.³³ Half juni was dat volgens de Franse bladen nog 65 procent. Uiteindelijk stemde 51 procent van de Fransen voor in het referendum. Vanuit Sánchez' theorie valt dit moment te verklaren

---

³⁰ European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992), 27.

³¹ Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order', 359.

³² Onbekende auteur, 'Fransen zijn nu tegen Verdrag van Maastricht', *NRC Handelsblad*, 20 september 1993. Zie ook: European Commission, 'Standard Eurobarometer 39', (juni 1993), 20.

³³ Jan Gerritsen, 'Meerderheid Fransen zegt het Verdrag van Maastricht te steunen; Meeste tegenstanders zijn ouder dan vijftig jaar, de jeugd is voor', *NRC Handelsblad*, 6 augustus 1992. Zie ook: Jan Gerritsen, 'Helpt Fransen volgens peiling tegen "Maastricht".', *NRC Handelsblad*, 26 augustus 1992.

als het einde van de 'permissive consensus' die de politieke elite decennialang had gebruikt om Europese integratie onder brede steun van het volk te realiseren.³⁴ De aanloop naar Maastricht in 1991 is daarom het begin van een 'constraining dissensus' waarbij publieke opinie in de Europese Unie zich keerde tegen verdere integratie, stellen politieke wetenschappers Liesbet Hooghe en Gary Marks.³⁵

Opkomend euroscepticisme bij het Europese publiek richting het Verdrag van Maastricht verklaart de Nederlandse historicus Luuk van Middelaar vanuit een culturele invalshoek en als een fout van de nationale politiek: 'The member states did not want their citizens to see themselves as European only.'³⁶ Hij concludeert dat culturele verschillen, gevoed door Amerikaanse culturele invloeden, de Europese eensgezindheid en identiteit in de weg stond om in Maastricht politieke integratie te legitimeren.³⁷ In Nederland was een dergelijk raadgevend referendum nog niet wettelijk mogelijk, maar het referendum van 2005 over het Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa waarin 61,6% van de stemmers 'nee' invulden, geeft historici stof tot nadenken. De weerklank bij de invoering van een Europese grondwet tien jaar later plaatst kanttekeningen bij het decennialang gesuggereerde enthousiasme van de Nederlandse burger voor verdere Europese integratie.

Wel schetst een peiling uit 1992 van het NIPO een interessant tegenbeeld. Dat blijkt uit een artikel van *Het Parool* op 17 september 1992.³⁸ Eerder in dit hoofdstuk werd Eurobarometer 38 uit 1992 vernoemd waarin steun voor Maastricht onder de Nederlandse ondervraagden 78 procent zou zijn.³⁹ De NIPO-peiling uit 1992 schetst een ander beeld van de publieke opinie. Enkel 41 procent van de Nederlanders zou voorstander zijn van Maastricht, terwijl vijftien procent tegen is en vierenveertig procent van de ondervraagden nog twijfelt over hun keuze.⁴⁰

---

³⁴ Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order', 359.

³⁵ Liesbet Hooghe en Gary Marks, 'A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus', *British Journal of Political Science* 39, nr. 1 (2009): 1–23.

³⁶ Luuk van Middelaar, *The Passage to Europe* (Yale University Press, 2013), 233.

³⁷ *Ibidem*, 232-233.

³⁸ De peilingen van het NIPO, dat tegenwoordig Kantar TNS heet, zijn tegenwoordig niet meer toegankelijk, dus voor dit onderzoek zullen de resultaten uit de NIPO-peilingen uit krantenartikelen volgen, zoals bijvoorbeeld: Arie Elshout, 'Nederland twijfelt over 'Maastricht'.', *Het Parool*, 17 september 1992.

³⁹ European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992), 29-31.

⁴⁰ Arie Elshout, 'Nederland twijfelt over 'Maastricht'.', *Het Parool*, 17 september 1992.

Ook zou volgens de 1012 ondervraagden de helft van de Nederlanders net als de Fransen, Denen en Ieren een referendum willen om een stem uit te brengen over het Verdrag van Maastricht.⁴¹ Slechts negentien procent zou daarop tegen zijn en de overige 32 procent had 'geen mening'. Net als in de Eurobarometer concludeerde de peiling van het NIPO dat de gemiddelde Nederlander slecht geïnformeerd was over de inhoud van Maastricht, want amper drie procent zou alle vijf kennisvragen over het Verdrag correct hebben ingevuld. Maatschappelijke druk voor een referendum werd echter enkel door het D66 in de politiek geopperd, hoewel volgens het NIPO de grootste groep voorstanders van een referendum voor het Christen-Democratisch Appèl (CDA) of de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) stemde.

Een ander artikel uit *Het Parool* van 17 september 1992 zet het politieke debat in deze tijd goed uiteen en geeft verdere aanleiding te twifelen over in hoeverre de Nederlandse politiek de burger representeerde in 1992.⁴² Zelfs regeringspartijen als het CDA en de Partij van de Arbeid (PvdA) maakten bezwaar bij het Verdrag, aldaar de integratie niet vergaand genoeg zou zijn. De Democraten 66 (D66) sloten zich daarbij aan. Andere oppositiepartijen als de VVD en GroenLinks zagen baat bij verdere integratie, maar beide plaatsten kanttekeningen bij de economische afspraken: voor de VVD vanwege cohesiefondsen voor minder welvarende lidstaten en GroenLinks vanwege de afwezigheid van milieu- en sociale afspraken. Confessionele partijen zoals GPV, SGP en RPF maakten tot slot groot bezwaar bij het Verdrag: zij hekelden de supranationale tendens van het Verdrag.

Een uiteenzetting van het politieke debat levert op dat slechts een minderheid binnen de Kamer het Verdrag in 1992 afkeurt en een kleinere groep op rechts het in zijn geheel verwerpt. Politieke kritiek vanuit de partijen op een gezamenlijke munt speelt in 1992 nog amper. Echter, in tegenstelling tot wat Sánchez en Stiglitz menen, was volgens de Eurobarometer een meerderheid van 52 procent van de bevolking in 1992 binnen de Unie voorstander van een muntunie, waarvan de gemiddelde Nederlander fervent voorstander was van Europese integratie op terreinen als gemeenschappelijk

---

⁴¹ Arie Elshout, 'Nederland twijfelt over 'Maastricht'.', *Het Parool*, 17 september 1992.

⁴² Onbekende auteur, 'Geen enkele partij is enthousiast over Maastricht', *Het Parool*, 17 september 1992.

defensiebeleid en immigratiebeleid.⁴³ Uit Eurobarometer 35 van 1991 blijkt dat 56 procent van alle Europeanen voorstander was van de gezamenlijke munt.⁴⁴ Van de Nederlandse bevolking was zelfs 78 procent volgens Eurobarometer 38 in 1992 voorstander van de monetaire integratie die bij het Verdrag van Maastricht werd verzegeld door de lidstaten.⁴⁵

In tegenstelling tot de andere buurlanden leek in Nederland de wens voor Europese integratie aanvankelijk breed gedragen. Samen met regeringen van België, Griekenland en de Commissie steunde het Nederlandse kabinet de vorderingen om in Maastricht een meer federalistische unie te realiseren tot het ongenoegen van Frankrijk, Groot-Brittannië en Denemarken, schrijft Van Middelaar.⁴⁶ 'Kritiek die nauwelijks opklonk toen de inkt van het Verdrag was opgedroogd, maar toenam [in Nederland] sinds de Denen het Verdrag van de hand wezen', schrijft *Het Parool* op 3 november 1992.⁴⁷ De theorie van Stiglitz en Sánchez van een Europese en nationale politiek die 'out of touch' was met de Europese en Nederlandse bevolking bij Europese integratie, houdt geen stand voor de positieve Nederlandse publieke opinie in 1992 en 1993 naar verdere samenwerking op Europees niveau als historici zoals Van Dorp en Harryvan enkel de Eurobarometer als bron zou gebruiken. De opiniepeilingen van het NIPO geven in instelling tot de Eurobarometer het idee dat de maatschappelijke steun voor Maastricht minder breed gedragen werd dan de Eurobarometer concludeert. Tevens was de roep om een referendum in 1992 maatschappelijk reeds breed gedragen.

Daarentegen moet tot slot toegegeven worden dat zowel de Eurobarometers als de Deense, Franse en Ierse referenda in dezer tijd een simplistische keuze aan de kiezer meegeven: 'voor of tegen' het Verdrag van Maastricht. De vraagstelling versimpelt het discours over het Verdrag van Maastricht tot twee extremen en geeft geen blijk van de complexiteit van het daadwerkelijke Verdrag waarin meerdere terreinen van Europese

---

⁴³ European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992), 33.

⁴⁴ European Commission, 'Standard Eurobarometer 35', (juni 1991), 21-23.

⁴⁵ European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992), 29-31.

⁴⁶ Luuk van Middelaar, *The Passage to Europe* (Yale University Press, 2013), 190-192.

⁴⁷ Jan van der Ven, 'Ook in Nederland steeds meer bedenkingen tegen 'Maastricht'.', *Het Parool*, 3 november 1992.

integratie werden vastgesteld. Dat schaadt niet alleen het academisch onderzoek naar de complexiteit van het publieke debat, maar spoorde mogelijk ook zwevende kiezers aan te moeten kiezen tussen twee eenzijdige antwoorden op een extreem complexe vraag.

2. De aanloop naar de Euro (1994-1998)

De tegenslagen uit het vorige hoofdstuk in het verkrijgen van publieke steun in de Europese gemeenschap voor de integratieprocessen van Maastricht zorgden niet enkel voor controverse in de andere lidstaten maar ook binnen de Nederlandse bevolking. Van 1992 tot 1997 daalde de publieke steun voor EU-lidmaatschap in Nederland van een recordaantal van 90 procent tot onder de 75 procent steun bij de Eurobarometer.⁴⁸ Gedurende 1992 tot 2002 is in Nederland een aanzienlijke daling te zien van publieke steun naar Europese integratie.⁴⁹ Wel moet worden benadrukt dat volgens de Eurobarometers de steun van de Nederlandse bevolking altijd hoog bleef in tegenstelling tot andere lidstaten.⁵⁰

Tot het ongenoegen van de politieke elite blijft de massa inadequaat betrokken bij wat er in Brussel speelt. Neofunctionalisten als Ernst Haas kregen door de tegenstand in de lidstaten door het Verdrag hun ongelijk bewezen aangezien er geen 'proces van politisering' op gang kwam 'waardoor ook de Europese bevolking naar de Europese politieke arena zou worden getrokken'.⁵¹ Door Europese integratieprocessen zou de Europese bevolking zich steeds meer als 'Europeaan' gaan zien en net als de elite gaan participeren in het Europese integratieproces.⁵² Integendeel, publieke tegenstand op verdere Europese integratie groeide zowel in Nederland als in de rest van de Europese

---

⁴⁸ WRR, *Europa in Nederland*, 48.

⁴⁹ Van 1992 tot 1997 was de daling het meest sterkst en tussen 1997 en 2001 is er weer sprake van een groei van publieke steun en vertrouwen jegens de EU, maar niet richting de gezamenlijke munteenheid. De gesuggereerde publieke steun van 1992 is echter tot de invoering van de euro nooit meer even hoog geweest. Zie hiervoor: WRR, 39.

⁵⁰ European Commission, 'Standard Eurobarometer 41', (juni 1994), 8-24.

Zie ook: WRR, *Europa in Nederland* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007), 49.

⁵¹ WRR, *Europa in Nederland*, 40.

⁵² Hooghe en Marks, 'A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus', 6.

Unie naarmate verdere integratie een feit werd. Dat blijkt uit de eurobarometers tussen 1994 en 1998, de jaren waarin de gezamenlijke munt de naam 'euro' kreeg en de lidstaten in 1997 afspraken zich te gaan houden aan de voorwaarden van de Stabiliteits- en Groeipact.

Maastricht, het tegenbewijs van 'an ever closer union'?

Neofunctionalisme als theorie was niet toereikend genoeg om te verklaren waarom in Maastricht Europese integratie bijna stukliep in plaats van dat het een proces was van een 'ever closer union'. Anders dan neofunctionalisten als Haas, beweerden *intergouvernementalisten* als Andrew Moravcsik in de jaren '90 dat Europese integratie een proces is waarin niet het spillover effect maar de lidstaat zelf de meest cruciale rol speelt in het aanzetten tot de integratie van Europese lidstaten.⁵³ De Europese Unie moet om die reden volgens Moravcsik niet gezien worden als een supranationale staat maar als een intergouvernementele organisatie waarin staten als individuele actoren opereren. De culturele kritiek van Van Middelaar uit het vorige hoofdstuk dat de nationale regering hun burgers zich niet in de eerste plaats als Europeaan wilde zien, sluit aan bij de intergouvernementele theorie dat verdere politieke integratie bij Maastricht niet gerealiseerd kon worden omdat er nog geen Europese identiteit was.⁵⁴

Primair bronnenonderzoek op andere terreinen dan enkel monetaire integratie binnen de Eurobarometers tussen 1994 en 1998 is relevant om te analyseren of dat in tegenstelling tot de neofunctionalistische theorie, Maastricht als stap vooruit in het Europees integratieproces geen alsmaar positievere publieke steun opleverde. Waar in 1991 steun voor EU-lidmaatschap 72 procent was, kenmerkt het jaar 1994 zich met een steun van 54 procent, aldus Eurobarometer 41.⁵⁵ Niet alleen steun voor het Europese project laat een daling zien in Eurobarometer 41, maar ook het aandeel van burgers dat tijdens de Europese Parlementsverkiezingen van 1994 hun stem uitbrachten. Zo zou in 1979 meer dan 60 procent van de bevolking hebben gestemd, terwijl in 1984 dit

---

⁵³ Wim van Meurs et al., *The Unfinished History of European Integration* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013), 44-46.

⁵⁴ Luuk van Middelaar, *The Passage to Europe* (Yale University Press, 2013), 233.

⁵⁵ European Commission, 'Standard Eurobarometer 41', (juni 1994), V-VIII.

daalde naar 58,5 procent en in 1994 naar 56,5 procent.⁵⁶ Nederlanders bleken zelfs het minst geïnformeerd van alle nationale bevolkingen, maar wel het meest enthousiast over Europese integratie.⁵⁷

Dat de interesse voor Europese zaken niet groter werd in de maatschappij blijkt bovendien ook bij de 'awareness' in de nationale media van wat er speelde in de Europese politiek. Normaliter plaatsen media rond verkiezingstijd het meeste nieuws omtrent Europese zaken. De Eurobarometer van 1994 toont echter aan dat sinds de eerste verkiezingen van 1979 en 1984 ook media elk jaar minder 'aware' waren van de Europese politiek.⁵⁸ Anders dan wat neofunctionalisten dachten, reageerden de bevolkingen en ook de media in de lidstaten niet met steeds meer interesse in de Europese politiek, maar laten de cijfers volgens de Eurobarometers een regressie zien in belangstelling.

Vijfenvijftig procent van de ondervraagden in de EU gaf in Eurobarometer 41 aan dat zij nationale boven Europese zaken de doorslaggevende reden vonden hoe zij stemden. Daarentegen gaf 37 procent van alle ondervraagden aan Europese problematiek als belangrijkste factor te wegen in de stemkeuze.⁵⁹ Onder de Nederlanders constateerde Eurobarometer 41 echter een meerderheid van 53 procent bij de ondervraagden die aangaven Europese problematiek als belangrijkste factor te beschouwen in hun beslissing op welke partij zij zouden stemmen. Eurobarometer 41 concludeert tot slot dat: 'National issues were ironically most important in those countries which are the greatest beneficiaries of the European Union's regional aid.'⁶⁰

Anders dan de vorige opiniepeilingen, ondervraagt Eurobarometer 42 in december 1995 geen burgers over monetaire integratie. Onderzoek gaat met name uit naar de nieuwe Eurocommissie en het nieuwe Europarlement. De focus lijkt te liggen op onderzoek naar waarom de burgers van de nieuwgevormde 'Europese Unie' niet genoeg op de hoogte zijn van Europese zaken. Steun voor het EU-lidmaatschap blijft

---

⁵⁶ European Commission, 'Standard Eurobarometer 41', (juni 1994), 1-3.

⁵⁷ Ibidem, 5.

⁵⁸ Ibidem, 4-5.

⁵⁹ Ibidem, 5.

⁶⁰ Ibidem, 5.

volgens Eurobarometer 42 gelijk op 77 procent terwijl in de rest van Europa de steun voor het lidmaatschap voor het eerst sinds 1991 weer groeit.⁶¹ In juni 1995 brengt Eurobarometer 43 een rapport uit waarin nogmaals de focus ligt op 'awareness' te onderzoeken. In een enkele grafiek zonder verder gedetailleerde uiteenzetting hoe de lidstaten verschillen wordt geconcludeerd dat tussen 1993 en 1995 de steun voor een gezamenlijke munt gelijk is gebleven op 52 procent in de eurozone.⁶²

Er blijkt dus kortom dat op vele flanken de Europese maatschappij zich steeds weinig of zelfs steeds minder geïnteresseerd toont in Europese politiek en Europees beleid vanaf het begin van de Eurobarometers in 1973. Vanuit de theorie van Sánchez valt dit te verklaren als: 'In an elite-driven project such as European integration, technocracy inevitably looms large (...) Because the European Union is responsible for many technical, if not arcane, issues that require very specific skills, the role of technicians and experts should be prominent'.⁶³ De technocratische structuur ('rule by experts') is volgens hem diep wantrouwend naar democratie, omdat de gemiddelde burger geen expertise genoeg zou hebben om bij te dragen aan Europese besluitvorming.⁶⁴ Dat depolitiseert de Europese instituties in zijn geheel en creëert een onoverbrugbare kloof tussen de politieke elite en de rest van de maatschappij.

Het Verdrag van Maastricht moet tevens als het begin van de technocratie worden gezien, aldus Sánchez. De eerste stappen van de Europese Monetaire Unie (EMU) die begin jaren '90 in gang werd gezet waren volgens hem immers 'created by a purely technocratic committee, under the supervision of the President of the Commission, Jacques Delors, formed by the governors of all the national central banks'.⁶⁵ Stiglitz schrijft daarentegen dat het beeld dat de monetaire samenwerking louter door technocraten werd gedicteerd te kort door de bocht was: 'If monetary policy were simply a technocratic matter, it might be left to technocrats. But it is not'.⁶⁶

---

⁶¹ European Commission, 'Standard Eurobarometer 42', (december 1995), 26.

⁶² European Commission, 'Standard Eurobarometer 43', (juni 1995), 35.

⁶³ Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order', 361.

⁶⁴ Sánchez-Cuenca, 362.

⁶⁵ Sánchez-Cuenca, 362–63.

⁶⁶ Joseph E. Stiglitz, Chapter 6: Monetary Policy and the European Central Bank: Constraining Monetary Authorities. Gevonden in: Joseph E. Stiglitz, *The Euro: How a Common Currency Threatens the Future of Europe*, (New York: W.W. Norton & Company, 2016), (z.p.).

Dalende publieke steun en stijgend wantrouwen

Een speciaal onderzoek naar 'Europese burgers en de euro' van de Eurobarometer in 1995 laat een kloof tussen burger en de EU zien wat betreft hun connectie in het Europese integratieproces. Haast tachtig procent van de Europese ondervraagden gaf aan dat zij zich 'niet goed geïnformeerd' vonden over de nieuwe Europese munt.⁶⁷ Nederland behoorde in 1995 tot een van de meest geïnformeerde lidstaten, wat hoogst opmerkelijk is vanwege de eerdere constatering van Eurobarometer 41 in 1994 dat de gemiddelde Nederlander het minst geïnformeerd over het Verdrag van Maastricht was.⁶⁸

Een ander cruciaal probleem dat wordt aangekaart aan het einde van dit document is dat de opiniepeilingen minder betrouwbaar kunnen zijn in Griekenland, Ierland, en Portugal omdat in rurale gebieden er minder telefoongebruikers zijn, waardoor het merendeel van de gesprekken daar met meer 'euro-positieve' burgers in de stedelijke gebieden werden gedaan.⁶⁹ Dat heeft volgens de Eurobarometer een effect van een 1,2 procent positievere uitslag voor de EU in zijn algemeen, omdat deze landen voor zes procent aandeel hadden in de EU.⁷⁰ Dat geeft bovendien aanleiding te twijfelen aan de methode van de Eurobarometers in andere lidstaten, waar mogelijk dus ook de focus zou kunnen hebben gelegen op burgers uit stedelijke gebieden.

Eurobarometer 44 eind 1995 geeft meer inzicht in de publieke opinie jegens de euro en monetaire integratie op Europees niveau. Gemiddeld geeft 47 procent van de EU-burgers aan voorstander te zijn van een gezamenlijke munt.⁷¹ Publieke steun is het grootst in Italië en Nederland, aldus de Eurobarometer. Met 64 procent van de Nederlandse ondervraagden als voorstanders en 28 procent als tegenstanders geeft Eurobarometer 44 de indruk dat in 1995 in Nederland het idee van een gezamenlijke

---

⁶⁷ European Commission, 'European Citizens and the Euro', (december 1995), 9.

⁶⁸ Ibidem, 10.

Zie ook: European Commission, 'Standard Eurobarometer 41', (juni 1994), 5.

⁶⁹ European Commission, 'European Citizens and the Euro', (december 1995), 14.

⁷⁰ European Commission, 'European Citizens and the Euro', (december 1995), 14.

⁷¹ European Commission, 'Standard Eurobarometer 44', (april 1996), 49.

munt breed gedragen werd.⁷² Met name mannen, jongeren, ondernemers en managers steunen het idee van de euro eind 1995, concludeert de Europese opiniepeiler. Eurosceptis is het meest omvangrijk bij gepensioneerden, werklozen en handarbeiders.⁷³ Zoals Sánchez' theorie verklaart, is de drang naar verdere monetaire integratie het grootst bij de elite, maar aan zijn classificatie van de 'voorstanders' moeten tevens jongeren worden toegevoegd.⁷⁴

In juli 1997 ondertekenden de lidstaten de Europese Unie het Stabiliteits- en Groeipact waarin werd afgesproken dat zij richting 2002 zouden gaan werken naar maximaal een staatsschuld van zestig procent en een jaarlijks begrotingstekort van maximaal drie procent van het bruto binnenlands product.⁷⁵ Eurobarometer 46 rapporteert dat eind 1996 het vertrouwen van de gemiddelde Nederlander naar een gezamenlijke munt stijgend lijkt te zijn, maar dat blijkt van korte duur.⁷⁶ Veldwerk uit 1997 van Eurobarometers 47 en 48 suggereert vervolgens een regressie in 1997 in de publieke steun voor de euro.⁷⁷ Begin 1997 was in totaal 47 procent van alle ondervraagden in de lidstaten voorstander van de euro en 40 procent in oppositie ervan.⁷⁸ In 1996 was Nederland nog na Italië de grootste voorstander van de euro (69 procent) maar in 1997 kelderde publieke steun voor de gezamenlijke munt tot 57 procent van de ondervraagden.⁷⁹

Tijd voor een referendum?

Het jaar 1997 zag voor Nederland dus een dieptepunt wat betreft de publieke steun voor Europese integratie. Dat blijkt ook uit andere opiniepeilingen zoals van het NIPO uit februari 1997, dat in opdracht van het *NRC Handelsblad* werd uitgevoerd. Van de 1200 Nederlandse ondervraagden was volgens het NIPO 56 procent voorstander van

---

⁷² European Commission, 'Standard Eurobarometer 44', (april 1996), 49.

⁷³ European Commission, 'Standard Eurobarometer 44', (juni 1996), 50.

⁷⁴ Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order', 355–56.

⁷⁵ Markus K. Brunnermeier et al., *The Euro and the Battle of Ideas* (Princeton University Press, 2016), 187.

⁷⁶ European Commission, 'Standard Eurobarometer 46: 2nd part', (mei 1997), 11.

⁷⁷ European Commission, 'Standard Eurobarometer 48', (maart 1998), 44.

⁷⁸ *Ibidem*, 44.

⁷⁹ *Ibidem*, 45.

Zie ook: European Commission, 'Standard Eurobarometer 46: 2nd part', (mei 1997), 11.

een referendum over deelname aan de Economische en Monetaire Unie (EMU).⁸⁰ Ongeveer 36 procent van de ondervraagden zou tegen de invoering van de euro stemmen en 34 zou 'voor' stemmen, berichtte het *NRC Handelsblad*. Een kwart van de ondervraagden zou zelfs 'meer tegenstander [zijn] geworden van de euro', stelt de opiniepeiling van het NIPO. Een andere NIPO-opiniepeiling in opdracht van de Socialistische Partij (SP) ondervroeg 1131 mensen en kwam bij een andere vraagstelling uit op een meerderheid voorstanders van een ander referendum: 64 procent van de ondervraagden zou 'een referendum willen over de overdracht van extra bevoegdheden aan Brussel. Over de invoering van de euro verlangt 62 procent een volksraadpleging.'⁸¹ In een eerdere opiniepeiling van De Nederlandsche Bank (DNB) in december van 1997 was 73 procent van de ondervraagden nog van mening de euro als 'aanvaardbaar [te] vinden als opvolger van de gulden'.⁸²

Aan de ene kant zou het DNB-onderzoek kunnen getuigen van een grote meerderheid van voorstanders (73 procent), maar aan de andere kant valt te stellen dat vanwege de antwoorden waaruit men kon kiezen de participanten meer geneigd waren om de euro als 'aanvaardbaar' te zien. Vanuit de theorie van drs. Ida Petter en hoogleraar Richard T. Griffiths moet de daling in 1997 van de publieke steun worden gezien als een reactie van de Nederlander op eurosceptis dat door een aantal Nederlandse politici werd aangespoord.⁸³ Volgens Petter en Griffiths beïnvloedden Nederlandse politici met hun kritiek op het financiële aandeel van Nederland in de Europese Unie het Nederlandse landschap in zulke mate dat eurosceptis binnen een korte tijd groeide in 1997.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) bestaande uit vele professoren constateerde in een rapport in 2007 dat Europese integratie in 1997 bemoeilijkt werd in Nederland door een combinatie van problemen: "Kortom, veel politici en journalisten beschouwen Europa als een onverkoopbaar product. Mede als

---

⁸⁰ Bernard Bouwman en Maarten Schinkel, 'Nederlanders wantrouwen de Europese munt', *NRC Handelsblad*, 26 februari 1997.

⁸¹ Onbekende auteur, 'NIPO-enquête: tweederde van Nederlanders wil referendum over EU', *Algemeen Nederlands Persbureau ANP*, 23 februari 1997.

⁸² Bernard Bouwman en Maarten Schinkel, 'Nederlanders wantrouwen de Europese munt', *NRC Handelsblad*, 26 februari 1997.

⁸³ Petter, J.I. & R.T. Griffiths, 'Gekke Henkie in Europa? Financiële Eurosceptis in Nederland'. Gevonden in: Vollaard, H. en B. Boer (red.), 'Eurosceptis in Nederland', (Utrecht: Lemma, 2005), 45-70.

gevolg hiervan hebben politici weinig belang om hun Europa-standpunten direct te 'verkopen' via de nieuwsmedia en vragen journalisten er doorgaans niet naar. Zo ontstaat een vicieuze cirkel: juist omdat Europa onvoldoende is ingebed in de Nederlandse politiek en maatschappij, is het voor de nieuwsmedia niet aantrekkelijk Europese onderwerpen te adresseren. Het gebrek aan EU-berichtgeving zorgt er tegelijk voor dat de politieke en maatschappelijke inbedding van EU-beleid wordt bemoeilijkt, omdat de informatie over de EU niet aankomt bij burgers."⁸⁴

Ook in april 1998 onderzocht het NIPO tweemaal de Nederlandse opinie jegens de euro. Het eerste onderzoek, in opdracht van de SP, deed een opiniepeiling naar het aandeel Nederlanders dat een referendum over de invoering van de euro tot stand wilde laten komen. Ongeveer 73 procent van de ondervraagden in '98 wilde volgens het NIPO een dergelijk referendum, terwijl dat in '97 nog 64 procent was.⁸⁵ Veertig procent van de ondervraagden zou 'tegen' de invoering van de euro stemmen, en 43 procent zou 'voor' de invoering stemmen. Met name ouderen en arbeiders met lagere inkomens waren eurosceptisch en bij de VVD trof men de meeste voorstanders aan, aldus het NIPO.⁸⁶ Sánchez' classificatie van een bevolking die in mindere mate voorstander is van Europese integratie in tegenstelling tot de elite, lijkt hier te worden bewezen, maar daarbij moet nogmaals worden toegevoegd dat onder jongeren er meer enthousiasme is voor het Europese project dan onder ouderen. Hooghe en Marks verklaren positief sentiment jegens de EU vanuit jongeren als: 'Younger people tend to interact across national borders more than older people and, on average, they attest stronger European identity (...)'.⁸⁷

Het tweede onderzoek in opdracht van het *NRC Handelsblad* was diepgaander. Daaruit bleek dat er grote twijfels heersten bij de Nederlandse ondervraagden over het toetreden tot een EMU waar ook Italië deel van zou uitmaken, omdat Italië namelijk

---

⁸⁴ WRR, *Europa in Nederland*, 121.

⁸⁵ Onbekende auteur, 'Driekwart wil referendum over de euro', *Algemeen Dagblad*, 9 april 1998. Zie ook: Onbekende auteur, 'NIPO-enquête: tweederde van Nederlanders wil referendum over EU', *Algemeen Nederlands Persbureau ANP*, 23 februari 1997.

⁸⁶ Onbekende auteur, 'Driekwart wil referendum over de euro', *Algemeen Dagblad*, 9 april 1998.

⁸⁷ Hooghe en Marks, 'A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus', 12–13.

laks om zou gaan met haar staatsbegrotingen.⁸⁸ Anders dan dat Europese integratie bijdraagt aan een Europese identiteit en solidariteit onder nationale volken zoals neofunctionalisten aanvankelijk dachten, lijkt verdere integratie juist het tegenovergestelde te veroorzaken: er ontstaat wantrouwen jegens andere nationaliteiten zoals Italië blijkt uit het NIPO-onderzoek.⁸⁹ Verder zou uit dezelfde opiniepeiling van het NIPO blijken dat 39 procent van de ondervraagden tegen de invoering van de euro zou stemmen, 35 voor zou stemmen en dat de rest het niet zeker weet. Eurosceptis is tot slot volgens het NIPO dalende bij de VVD: van 40 procent in 2017 tot 35 procent in 2018. Onder D66-, PVDA-, en CDA-stemmers bleek in 2018 eurosceptis opkomend, stelt het NIPO.⁹⁰

Al deze resultaten uit het NIPO zijn in historisch perspectief opmerkelijk te noemen wanneer men deze vergelijkt met de resultaten van Eurobarometers 49 en 50, die veldwerk deden gedurende 1998. Terwijl de NIPO-onderzoeken een beeld schetsten dat in april een merendeel van de Nederlanders een referendum wilt en bijna de helft van de Nederlandse maatschappij 'tegen' de euro zou stemmen en dat bijna een kwart van de ondervraagden nog niet wist wat zij zouden stemmen, concluderen de Eurobarometers van 1998 dat in Nederland ongeveer driekwart van de bevolking voorstander was van de euro.⁹¹ Sterker nog, tussen begin 1998 en eind 1998 stijgt zelfs volgens Eurobarometer 50 het percentage voorstanders van de euro in Nederland.⁹² Daarbij spreken het NIPO en Eurobarometer 50 elkaar ook tegen wat betreft het aantal personen dat 'het nog niet zeker weet': het NIPO concludeerde dat bijna een kwart nog twijfelde van de ondervraagden, terwijl bij de Eurobarometer minder dan vijf procent van de ondervraagden twijfelde voor of tegen te zijn.⁹³

---

⁸⁸ Onbekende auteur, 'Bij referendum zou 39 pct tegen, 35 pct voor euro stemmen; Onderzoek onder 1200 mensen toont 'zeker onbehagen'.', *NRC Handelsblad*, 25 april 1998.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ European Commission, 'Standard Eurobarometer 49', (september 1998), 45.

Zie ook: European Commission, 'Standard Eurobarometer 50', (maart 1999), 64.

⁹² European Commission, 'Standard Eurobarometer 50', (maart 1999), 64.

⁹³ Onbekende auteur, 'Bij referendum zou 39 pct tegen, 35 pct voor euro stemmen; Onderzoek onder 1200 mensen toont 'zeker onbehagen'.', *NRC Handelsblad*, 25 april 1998.

Zie ook: European Commission, 'Standard Eurobarometer 50', (maart 1999), 64.

Een analyse van de gestelde vraag aan de participanten van Eurobarometer 50 verklaart mogelijk waarom onder de Nederlanders er velen waren die 'voor' hadden ingevuld. De vraag die hen werd gesteld was: "There has to be one single currency, the euro, replacing the [Gulden] and all other national currencies of the Member States of the European Union. For or against?".⁹⁴ De vraag ('er moet een gezamenlijke munteenheid zijn') suggereerde mogelijk aan de ondervraagde een gevoel van onvermijdelijkheid aan een gezamenlijke munt, waardoor de burger liever de euro zou hebben dan een ander soort munteenheid. Verdere aanleiding te twifelen aan de juistheid van Eurobarometer 50, is de constatering dat 33 procent van de Nederlandse ondervraagden aangaf in 1998 een gezamenlijke munt als 'most important EU problem' te zien.⁹⁵

Dat tot slot een referendum over de invoering van de euro in Nederland nooit tot stand is gekomen ondanks de maatschappelijke druk is hoogst bijzonder. Het getuigt van een politieke elite, zowel in de regeringspartijen als in de oppositie, die geen referendum tot stand wilde zien komen, wellicht uit angst voor een ongunstige uitkomst. De theorie van een 'constraining dissensus' van Hooghe en Marks geeft mogelijk een verklaring waarom de Nederlandse politieke elite geen referendum organiseerde. Zij concluderen dat 'most mainstream parties are more Euro-supportive than voters'.⁹⁶

---

⁹⁴ De vraag in het Nederlands die werd gesteld aan de ondervraagden is online niet terug te vinden, maar de Engelse vertaling geeft tevens een goede indicator van het onderliggende probleem bij de vraagstellingen van de Eurobarometer: European Commission, 'Standard Eurobarometer 50', (maart 1999), B.37.

⁹⁵ European Commission, 'Standard Eurobarometer 50', (maart 1999), B.19.

⁹⁶ Hooghe en Marks, 'A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus', 21.

3. De euro giraal (1999-2001)

De introductie van de euro als giraal betaalmiddel op 1 januari 1999 vormde het startschot van een gezamenlijke munteenheid voor de destijdse twaalf lidstaten binnen de Europese Unie. Aanvankelijk zorgde de euro voor de convergentie van de twaalf lidstaten, stelt Stiglitz: “Between 1999 and 2007, convergence reigned, with the weaker countries growing rapidly as the interest rates governments and firms had to pay on their loans came down. The euro succeeded in promoting economic integration, as capital flowed toward the poorer countries.”⁹⁷

Steun voor de gezamenlijke munt laat in Nederland gedurende 1998 tot begin 2001 een significante daling zien in de Eurobarometers 50 tot 55 terwijl steun voor de EU stijgt, wat opmerkelijk is in vergelijking met de resultaten uit het vorige hoofdstuk.⁹⁸ Waar steun voor de munteenheid eind 1998 nog op 79 procent was daalde het aandeel voorstanders tot 66 procent in 2001.⁹⁹ Gemiddeld daalt van eind 1998 tot 2000 steun voor de euro van 64 procent tot 59 procent. In de beginmaanden van 2000 steunt slechts 55 procent van de Europese bevolking en 64 procent van de Nederlandse bevolking nog de euro.¹⁰⁰ Gedurende de periode 1999 tot 2001 is er in Nederland volgens Eurobarometers 50 tot 55 altijd genoeg publieke steun geweest. Hetzelfde kan niet gesteld worden voor Duitsland, Finland, Denemarken, Zweden en met name het Verenigd Koninkrijk, waar oppositie volgens de Eurobarometers gedurende 1999 tot 2001 altijd het omvangrijkst bleef.

---

⁹⁷ Joseph E. Stiglitz, ‘Chapter 1: The Euro Crisis: How the Euro created the Euro Crisis’. Gevonden in: Joseph E. Stiglitz, *The Euro: How a Common Currency Threatens the Future of Europe*, (New York: W.W. Norton & Company, 2016), (z.p.).

⁹⁸ Zoals in het vorige hoofdstuk werd geanalyseerd, rapporteerden meerdere NIPO-opiniepeilingen dat de roep om een referendum voor de invoering van de euro breed gedragen werd in de Nederlandse maatschappij en dat in dat referendum het beide kanten op zou kunnen gaan: zowel voor- als tegenstanders behaalden beide geen meerderheid in tegenstelling tot wat de Eurobarometer concludeert. Met name de SP opperde om een referendum tot stand te laten komen en gaf om die reden ook het NIPO de opdracht de publieke steun hiervoor te peilen in 1998.

⁹⁹ Zie hiervoor de Eurobarometers 50 tot 55: European Commission, 'Standard Eurobarometer 50', (maart 1999), 70; European Commission, 'Standard Eurobarometer 51', (juli 1999), 61; European Commission, 'Standard Eurobarometer 52', (april 2000), 73; European Commission, 'Standard Eurobarometer 53', (oktober 2000), 46; European Commission, 'Standard Eurobarometer 54', (april 2001), 73; European Commission, 'Standard Eurobarometer 55', (oktober 2001), 46.

¹⁰⁰ European Commission, 'Standard Eurobarometer 54', (april 2001), 73.

De Europese Commissie verrichte in juli 1999 een kwalitatief onderzoek naar 'ouderen en socio-economisch kwetsbare groepen' die volgens de Eurobarometers het meest eurosceptisch bleken te zijn. Dit onderzoek trekt een eerder geschetst beeld van ouderen in de EU die negatief kijken naar Europese integratie in twijfel. Uit het kwalitatieve onderzoek van 1999 bleek dat deze groepen in Nederland een erg negatief beeld hadden van de euro, maar dat gegeneraliseerde beeld is allerm minst gedeeld door alle ouderen in de Europese Unie.¹⁰¹ Tussen bijvoorbeeld de 'chauvinistische' Britse bejaarden en 'euro-idealistische' Italiaanse ouderen zijn grote verschillen te merken, stelt de Eurocommissie.¹⁰² Met name in Groot-Brittannië en Nederland zijn de ouderen en kwetsbare groepen het meest sceptisch over de euro in 1999, concludeert het onderzoek.¹⁰³

In dit onderzoek werd slechts met 243 individuen in gesprek gegaan waarvan ongeveer zestien personen per lidstaat en acht per doelgroep (bejaarde of kwetsbare groep).¹⁰⁴ Dit kwalitatieve onderzoek geeft om die reden mogelijk een vrij gegeneraliseerde blik van de gehele bevolking. Bovendien wordt er geen inzicht gegeven waar de ondervraagden vandaan kwamen, terwijl inwoners van grotere steden vaker pro-EU zijn, zoals een eerder onderzoek in 1995 van de Europese Commissie concludeerde.¹⁰⁵ Aangezien de ondervraagden in de hoofdsteden werden geïnterviewd, geeft dat aanleiding te denken dat deze personen ook afkomstig waren uit de buurt.

Een kwantitatief onderzoek van het Centraal Planbureau (CPB) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) uit 2007 verrichte enquêtes over de steun van Nederlandse doelgroepen naar Europese integratie tussen 1992 en 2002. Daaruit bleek dat 'jongeren, hoger opgeleiden en mensen die menen dat hun gezin en het land welvarend zijn, zich positiever uiten over EU-lidmaatschap'.¹⁰⁶ Beide onderzoeken sluiten deels aan bij Sánchez in het opzicht dat zij die een minder welvarende positie hebben in de

---

¹⁰¹ European Commission, 'Qualitative Study on the Euro and Sensitive Population Segments of Elderly and of Socio-Economically Vulnerable People', (juli 1999), 7-19.

¹⁰² Ibidem, 9; 17-18.

¹⁰³ Ibidem, 106.

¹⁰⁴ Ibidem, 119-120.

¹⁰⁵ Zie hiervoor: European Commission, 'European Citizens and the Euro', (december 1995), 14.

¹⁰⁶ WRR, *Europa in Nederland*, 49.

maatschappij minder positief zijn over Europese integratie.¹⁰⁷ Daarentegen biedt Sánchez' theorie geen verklaring waarom met name jongeren pro-EU zijn en ouderen in de lidstaten vaker avers zijn jegens Europese integratie.

Een ander specifiek onderzoek naar *Europeans and the Euro* van de Eurocommissie in februari 2000 geeft aanleiding te twijfelen aan het beeld of 'being uninformed' over de euro enigszins een correlatie heeft met een afkeer hebben van de euro. Zowel in het eurokritische Verenigd Koninkrijk als in Nederland reageerden ondervraagden met een zekere tot substantiële oppositie tegen de invoering van de euro, maar terwijl Nederlanders zich het meest geïnformeerd voelden onder Europeanen over de euro, voelden de Britten zich op de Grieken na het minst geïnformeerd over de euro.¹⁰⁸ Managers, ondernemers, en kantoormedewerkers gaven bij uitstek volgens Eurobarometer 52.0 aan geïnformeerd te zijn over de euro in tegenstelling tot handarbeiders en werklozen.¹⁰⁹ Ook studenten in 2000 waren in vergelijking tot handarbeiders en werklozen beter geïnformeerd. Over de hele flank blijkt dat het merendeel van alle ondervraagden in de EU zich te weinig geïnformeerd voelt over de euro en zelfs 14 procent helemaal nog geen informatie zou hebben ontvangen over dit onderwerp.¹¹⁰

Nog 365 dagen tot de euro!

Het jaar 2001 wordt een ingrijpende periode voor zowel Nederland als de rest van het westen. Wanneer op 9 september 2001 de Verenigde Staten wordt getroffen door een terroristische aanslag, leidt dat tot een van de meest ingrijpende gebeurtenissen van de vroege 21^e eeuw.¹¹¹ Pim Fortuyn, een rechts-populistische politicus, trekt veel stemmen met kritiek op onder meer de Europese integratiehouding, maar wordt het jaar daarop vermoord door Volkert van der G.¹¹² Eind 2001 stijgt de steun voor de

---

¹⁰⁷ Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order', 356.

¹⁰⁸ European Commission, 'Eurobarometer 52.0: Europeans and the Euro', (februari 2000), 1.

¹⁰⁹ Ibidem, 4.

¹¹⁰ Ibidem, 4-5.

¹¹¹ Robert Jackson, *Global Politics in the 21 century*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 18–19.

¹¹² Kees Lunshof, *Van polderen en polariseren: Dertig jaar Nederlandse politiek* (Amsterdam: Bert Bakker, 2004), 259–81.

Zie ook: Jouke de Vries en Sebastiaan van der Lubben, *Een onderbroken evenwicht in de Nederlandse politiek: Paars II en de revolte van Fortuyn* (Amsterdam: Van Gennep, 2011), 79–109.

euro weer in Nederland evenals in de rest van de EU, concludeert Eurobarometer 56 in 2002.¹¹³ Tevens rapporteert de opiniepeiling dat het vertrouwen in de Europese Unie gemiddeld over alle lidstaten van 41 naar 53 procent is toegenomen.¹¹⁴ Ondanks de verdere monetaire integratie blijft het merendeel van de burgers in de Europese Unie zich tot eind 2001 toe identificeren met hun nationale lidstaat op de eerste plek.¹¹⁵ In Nederland is zelfs in vergelijking tot Eurobarometer 50 van 1998 een kleine stijging van 5 procentpunt te bemerken van burgers die zich enkel als 'Nederlander' identificeren.¹¹⁶

In vergelijking tot de Eurobarometers van 1992 bijvoorbeeld is de onderzoeksvraag omtrent een Europese identiteit sterk veranderd. Waar bijvoorbeeld in Eurobarometer 35 in 1992 conclusies werden getrokken uit ambigue vraagstellingen als 'How often do you see yourselves as 'European'?' en 'Do you see European citizenship as 'a good thing'?', is de vraagstelling in het veldwerk van latere jaren als 2001 minder interpretabel.¹¹⁷ Gemiddeld stijgt het vertrouwen in de euro als gezamenlijke munt richting de 1 januari 2002. Waar in eind 2000 de steun voor de euro nog 64 procent was, stijgt in 2001 het percentage voorstanders tot 71 procent, concludeert Eurobarometer 56.¹¹⁸ In de rest van de lidstaten blijft de steun weliswaar gelijk.

Bij de gesuggereerde steun van 71 procent van de Nederlandse ondervraagden moeten vraagtekens worden gesteld. Op de vraag in Eurobarometer 56 of de euro een 'goede of slechte zaak is', geeft slechts 57 procent aan dat de euro een 'goed iets' is.¹¹⁹ Bij alle lidstaten komen cijfers van de 'voorstanders' van de euro niet overeen met zij die vinden dat de euro een 'goed iets' is, zoals bij Finland, waar een meerderheid voor de euro is, maar een minderheid de euro 'een goed iets' vindt. Voorstanders van de euro zouden immers naast hun steun voor de euro ook bepleiten dat de totstandkoming

---

¹¹³ European Commission, 'Standard Eurobarometer 56', (april 2002), 60.

¹¹⁴ Ibidem, 8-11.

¹¹⁵ Ibidem, 14.

¹¹⁶ Ibidem, 14.

Zie ook: European Commission, 'Standard Eurobarometer 50', (maart 1999), 59.

¹¹⁷ European Commission, 'Standard Eurobarometer 56', (april 2002), 14.

Zie ook: European Commission, 'Standard Eurobarometer 35', (juni 1991), 19-20.

¹¹⁸ European Commission, 'Standard Eurobarometer 56', (april 2002), 60.

Zie ook: European Commission, 'Standard Eurobarometer 54', (april 2001), 73.

¹¹⁹ European Commission, 'Standard Eurobarometer 56', (april 2002), 61.

van de euro een goede zaak is, maar een analyse naar deze groepering concludeert dat de groep voorstanders van 61 procent in feite minder enthousiast is dan Eurobarometer 56 in hun 'Hoogtepunten' aangeeft.¹²⁰ Een andere conclusie die men uit deze cijfers had kunnen trekken was dat '46 procent van de Europese burgers aangaf de euro als een goed iets te zien'.¹²¹ Ook had een andere, negatievere formulering van de resultaten zoals '54 procent van de Europese burgers ziet de euro 'niet als een goed iets' een heel ander beeld geschetst.¹²²

---

¹²⁰ European Commission, 'Standard Eurobarometer 56', (april 2002), I-II.

¹²¹ Ibidem, 61.

¹²² Ibidem, 61-62.

4. De euro chartaal (2002)

Wanneer de euro op 1 januari 2002 voor het eerst chartaal in gebruik genomen kan worden in Nederland, betekent dat 'wellicht de belangrijkste structurele verandering in de Nederlandse volkshuishouding en samenleving sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog'.¹²³ Eurobarometer 57 stelt dat sinds 2001 tot midden-2002 de steun voor de euro met 6 procentpunt is gestegen van 61 procent tot 67 procent over de hele Europese Unie.¹²⁴

In een andere enquête in Eurobarometer 57 wordt de vraag gesteld in hoeverre de burger tevreden is met de invoering van de euro. Van de Nederlanders geeft 76 procent aan 'very or fairly pleased' te zijn dat de euro de nieuwe munteenheid is geworden.¹²⁵ Van alle Nederlandse ondervraagden gaf 34 procent aan 'very pleased' te zijn en 41 procent 'fairly pleased' te zijn.¹²⁶ Samen maakt dat ongeveer dus 76 procent, maar het schetst een vertekend beeld van de werkelijk, waardoor het makkelijk is te argumenteren dat de Nederlander enthousiast was voor de euro. In werkelijkheid is 'fairly pleased' (redelijk tevreden) een vaag en multi-interpretabel antwoord. Uit dezelfde cijfers van Eurobarometer 57 had men kunnen concluderen dat slechts 34 procent van de ondervraagden 'erg tevreden' was met de euro en 66 procent van de Nederlandse maatschappij 'niet erg tevreden'. Dit is een bepaalde vorm van het in een positiever daglicht presteren van de cijfers door de Europese Commissie en dat is wat continu de kop steekt bij de Eurobarometers van 1992 tot 2002.

De aanvankelijke 'euphoria' die gemeten werd in Eurobarometer 57 neemt af in Eurobarometer 58 van eind 2002. In Nederland daalt de steun voor de euro van 75 procent in begin 2002 naar 67 procent eind 2002.¹²⁷ Dit valt in Eurobarometer 58 ook terug te zien in hoeverre Nederlanders de euro als een goed of slecht iets zien. Hoewel 63 procent van de Europese burgers aangeeft 'voor' de euro te zijn, vindt 45 procent

---

¹²³ Anjo G. Harryvan en Jan Van der Harst, *Verloren consensus. Europa in het Nederlandse parlementaire politieke debat 1945-2013* (Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2013), 204.

¹²⁴ European Commission, 'Standard Eurobarometer 57', (oktober 2002), 61.

¹²⁵ Ibidem, 80.

¹²⁶ Ibidem, B.69.

¹²⁷ European Commission, 'Standard Eurobarometer 58', (december 2002), 75.

van alle ondervraagden (48 procent in Nederland) dat de euro een goede zaak is.¹²⁸ In Eurobarometer 58 werd de vraag uit de vorige alinea, 'in hoeverre de burger tevreden is met de euro', niet meer gesteld.

---

¹²⁸ European Commission, 'Standard Eurobarometer 58', (december 2002), 62-63.

5. Conclusie

Al met al lijkt er aan de ene kant geen sprake te zijn van een onderliggend probleem in de Nederlandse maatschappij van 1992 tot 2002 tussen de politieke elite en bevolking wat betreft een verschil in ambities in Europese monetaire integratie: de Eurobarometer concludeert dat de Nederlandse bevolking immers groot voorstander was van het Verdrag van Maastricht en oppositie bij een mogelijk referendum tegen de euro behaalde bij geen enkele peiling ooit een meerderheid. Dit onderzoek trekt het beeld van Van Dorp en Harry van van een in Nederland breed gedragen steun voor Europese integratie echter in twijfel op basis van een bredere analyse van de Eurobarometers die gebruikt werden als legitimatie voor verdere Europese integratie.

Het beeld van democratische legitimatie klopt ten eerste niet vanwege inadequate kennis van de Nederlandse burger over Maastricht, waardoor de Nederlander een 'on geïnformeerde enthousiasteling' zou kunnen genoemd. Ten tweede moeten zoals van Van Meurs meent de resultaten van de Eurobarometers van 1992 tot 2002 in twijfel worden getrokken vanwege de ambiguïteit en multi-interpretabele vragen en antwoorden waardoor vertekende beelden konden worden geschetst door de Europese Commissie. Ten derde werden de resultaten van het publiek op belangrijke vragen omtrent monetaire integratie tussen 1992 en 2002 dusdanig samengevoegd ('fairly pleased or very pleased') of weggelaten uit de hoogtepunten van het onderzoek zodat de publieke opinie positiever in het daglicht werd gesteld. Met dezelfde resultaten uit de Eurobarometers hadden ook andere, negatievere conclusies kunnen worden getrokken, zoals dat uit de Eurobarometer 56 uit 2002 de conclusies dat '61 procent van de Europese burgers 'voor' de euro was' als dat '54 procent van de Europese burgers de euro 'niet als een goed iets' zag, hadden kunnen worden getrokken.

Dat de Nederlandse burger bij Maastricht enthousiast was, voltrok zich richting de eeuwwisseling in een maatschappelijke roep tot een referendum, wat duidelijk werd uit de meerdere opiniepeilingen en referenda in het buitenland alsmede de maatschappelijke vraag om een referendum in Nederland zelf, onderbouwd door

meerdere NIPO-peilingen van 1997 en 1998. Dat dit referendum over de euro nooit tot stand kwam geeft verder aanleiding te twijfelen aan het beeld dat de politieke elite in Nederland werkelijk uitvoerde wat de meerderheid van de bevolking voor ogen had op Europees niveau. Daarentegen moet aan dit discours worden toegevoegd dat de term 'elite', die door Sánchez, Stiglitz, Hooghe en Marks meermalig wordt gebruikt, weliswaar ontoereikend was aangezien naast de elite ook het merendeel jongeren enthousiast was voor verdere Europese integratie.

Voor een verder historisch onderzoek zou het interessant zijn andere casestudies binnen de monetaire geschiedenis van Europa te onderzoeken, zoals bijvoorbeeld de aanloop tot de eurocrisis en het referendum van 2005 tot op heden. Casussen als deze kunnen verder bijdragen aan het discours in hoeverre er werkelijk publieke steun voor de monetaire integratieprocessen was. Historisch onderzoek zal meer inzicht geven over de Eurobarometers die tot op heden als politiek-maatschappelijke legitimatie voor Europees beleid worden gebruikt.

Bibliografie:

Primaire bronnen

Eurobarometer (European Commission):

- European Commission, 'Standard Eurobarometer 35', (juni 1991).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 38', (december 1992).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 39', (juni 1993).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 41', (juni 1994)
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 42', (december 1995).
- European Commission, 'European Citizens and the Euro', (december 1995).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 43', (juni 1995).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 44', (april 1996).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 46: 2nd part', (mei 1997).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 48', (maart 1998).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 49', (september 1998)
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 50', (maart 1999).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 51', (juli 1999).
- European Commission, 'Qualitative Study on the Euro and Sensitive Population Segments of Elderly and of Socio-Economically Vulnerable People', (juli 1999).
- European Commission, 'Eurobarometer 52.0: Europeans and the Euro', (februari 2000).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 52', (april 2000).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 53', (oktober 2000).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 54', (april 2001).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 55', (oktober 2001).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 56', (april 2002).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 57', (oktober 2002).
- European Commission, 'Standard Eurobarometer 58', (december 2002).
- European Commission, 'Standaard Eurobarometer 80', (november 2013).

- European Commission, 'Standard Eurobarometer 91', (juni 2019).

Lexus Uni (Krantenartikelen):

Algemeen Dagblad:

- Onbekende auteur, 'Driekwart wil referendum over de euro', *Algemeen Dagblad*, 9 april 1998.

Algemeen Nederlands Persbureau:

- Onbekende auteur, 'NIPO-enquête: tweederde van Nederlands wil referendum over EU', *Algemeen Nederlands Persbureau ANP*, 23 februari 1997.

De Volkskrant:

- Peter de Waard, 'Prominente Nederlandse economen: Kabinet moet juist nu andere Europese landen helpen.', *De Volkskrant*, 31 maart 2020

Financieel Dagblad:

- Onbekende auteur, 'Economie eurozone ongekend achteruit', *Financieel Dagblad*, 3 maart 2020.

Het Parool:

- Arie Elshout, 'Nederland twijfelt over 'Maastricht'.', *Het Parool*, 17 september 1992.
- Onbekende auteur, 'Geen enkele partij is enthousiast over Maastricht', *Het Parool*, 17 september 1992.

NRC Handelsblad:

- Onbekende auteur, 'Fransen zijn nu tegen Verdrag van Maastricht', *NRC Handelsblad*, 20 september 1993.
- Bernard Bouwman en Maarten Schinkel, 'Nederlanders wantrouwen de Europese munt', *NRC Handelsblad*, 26 februari 1997.
- Onbekende auteur, 'Bij referendum zou 39 pct tegen, 35 pct voor euro stemmen; Onderzoek onder 1200 mensen toont 'zeker onbehagen'.', *NRC Handelsblad*, 25 april 1998.
- Jan Gerritsen, 'Meerderheid Fransen zegt het Verdrag van Maastricht te steunen; Meeste tegenstanders zijn ouder dan vijftig jaar, de jeugd is voor', *NRC Handelsblad*, 6 augustus 1992.
- Jan Gerritsen, 'Helpt Fransen volgens peiling tegen "Maastricht" .', *NRC Handelsblad*, 26 augustus 1992.

Tweede Kamer:

- Tweede Kamer, 'Detail 2020D15690', 22 april 2020.

Secundaire bronnen:

- Markus K. Brunnermeier, Harold James, en Jean-Pierre Landau. *The Euro and the Battle of Ideas*. Princeton University Press, 2016.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvc774qh>.
- Myriam van Dorp, en Anjo G. Harryvan. 'Publiek draagvlak voor Nederlands EU-lidmaatschap onverminderd groot: hardnekkig voortbestaan van permissieve consensus'. *Internationale Spectator* 66, nr. 6-juni 2012 (2012): 317-20.
- Anjo G. Harryvan, en Jan Van der Harst. *Verloren consensus. Europa in het Nederlandse parlementaire politieke debat 1945-2013*. Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2013.
- Liesbet Hooghe, en Gary Marks. 'A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus'. *British Journal of Political Science* 39, nr. 1 (2009): 1-23.
<https://doi.org/10.1017/S0007123408000409>.
- Robert Jackson, *Global Politics in the 21 century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Joseph E. Stiglitz, *The Euro: How a Common Currency Threatens the Future of Europe*. New York: W.W. Norton & Company, 2016.

- Jouke de Vries, en Sebastiaan van der Lubben. *Een onderbroken evenwicht in de Nederlandse politiek: Paars II en de revolte van Fortuyn*. Amsterdam: Van Genneep, 2011.
- Kees Lunshof, *Van polderen en polariseren: Dertig jaar Nederlandse politiek*. Amsterdam: Bert Bakker, 2004.
- Luuk van Middelaar, en Liz Waters. *The Passage to Europe*. Yale University Press, 2013. www.jstor.org/stable/j.ctt32bkp4.
- Ignacio Sánchez-Cuenca, 'From a Deficit of Democracy to a Technocratic Order: The Postcrisis Debate on Europe'. *Annual Review of Political Science* 20, nr. 1 (2017): 351–69. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-061915-110623>.
- Wim van Meurs, Robin de Bruin, Liesbeth van de Grift, Carla Hoetink, Karin van Leeuwen, and Carlos Reijnen. *The Unfinished History of European Integration*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013.
- WRR, *Europa in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.